

ПОЛІТИЧНІ НАУКИ

УДК 323.1(477)

ЕТНОНАЦІОНАЛЬНИЙ ЧИННИК У ПРОЦЕСІ ДЕМОКРАТИЧНОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ В УКРАЇНІ

Галишин В.В.

Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки

У статті проведено дослідження впливу етнонаціональних чинників на процес демократичної трансформації в Україні. Здійснено аналіз науково-монографічної літератури та статистичних даних щодо здійснення етнонаціональної політики в Україні. Визначено проблемне поле етнонаціонального чинника в умовах демократичної трансформації України. Доведено, що питання національної єдності і суспільної інтегрованості мають розв'язуватися паралельно.

Ключові слова: нація, держава, національна свідомість, національна ідея, демократія, демократизація, націоналізм, етнонаціональний чинник, національна ідентичність, демократична трансформація.

Постановка проблеми. Становлення і розвиток Української держави нероздільно пов'язані з процесами демократизації. Ці процеси здебільшого супроводжуються великими труднощами, особливо в багатонаціональних країнах. Не стала винятком й Україна, де проблема державного будівництва збіглася у часі зі становленням української нації. Україна зараз проходить політичні випробування щодо того, чи не зруйнують відмінності у свідомості окремих соціальних груп – етнічних, а ще більше регіональних – їхню здатність й їхнє бажання разом творити і розвивати демократичну державу, бути лояльними до неї як єдиного цілого, а не бути лише патріотами свого міста, області чи регіону. Таким чином, дослідження впливу етнонаціональних чинників на процес демократичної трансформації в Україні є надзвичайно актуальним.

Аналіз останніх досліджень і публікацій: Проблеми етнонаціональних відносин в західній політичній думці досліджували такі відомі вчені, як У. Альтерматт, Б. Андерсон, Р. Брюейкер, Е. Вілсон, Е. Гелнер, В. Кімлічка, Е. Сміт, Уотс Рональд Л., Шварцмантель Д. та ін.

У вітчизняній науці, ще до недавнього часу, сама постановка питання в етнонаціональній площині перебувала під негласним табу. Тому, справжнім «проривом» до зарубіжної суспільно-політичної думки в Україні у сфері етнополітики став вихід антології «Націоналізм» (2000), підготовленої українськими фахівцями О. Проценком та В. Лісовим [6].

Виклад основних положень західних теорій і концепцій етнічності, націй та націоналізму зробила О. Картунова у праці «Західні теорії етнічності, нації та націоналізму» (2007) [3].

Аналізу проблем, пов'язаних із впливом етнонаціонального чинника на демократизацію суспільних відносин, приділяли та приділяють увагу відомі українські політологи, історики, правники та соціологи В. Бортніков, М. Вівчарик, І. Вільчинський, В. Євтух, В. Ішук, Г. Касьянов, М. Карбанов, В. Катигоренко, В. Колісник, А. Колодій, О. Копиленко, І. Кресіна, В. Кулик, О. Майборода, Л. Нагорна, М. Панчук, Ю. Римаренко, С. Римаренко, М. Рябчук, Р. Чубаров, Л. Шкляр, М. Шульга та ін.

У своїй працях вони порушують проблеми етнонаціонального розвитку України та її регіонів, їх законодавчого врегулювання, становлення національної ідентичності та формування національної спільноти, стратегії розвитку України як поліетнічної держави.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Дослідження проблемного поля етнонаціонального чинника потребувало комплексного аналізу наукової літератури, нормативних документів, що регламентують міжнаціональні відносини, а також матеріалів соціологічних моніторингів та статистичних даних. Проведений аналіз дав змогу зробити висновки про те, що зазначена тема дослідження викликає підвищений інтерес наукової спільноти в Україні та за її межами. Разом із тим, відчувається брак системних досліджень (особливо вітчизняних учених) щодо впливу етнонаціонального чинника на процеси демократичної трансформації.

Мета статті. Метою цієї роботи є дослідження ролі етнонаціонального чинника у процесах демократичної трансформації в Україні.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Розгляд теоретико-методологічних засад етнонаціонального чинника показав, що він є багатоаспектним і складним явищем, яке обумовлене існуванням таких феноменів як «нація», «держава», «національна свідомість», «національна ідея», «демократія».

Однією з проблем, яка не має однозначного трактування, є взаємозв'язок націоналізму та демократії. Націоналізм (поза крайніх проявів шовінізму та расизму) органічно пов'язаний з ідеєю демократії, хоча цей зв'язок і не позбавлений протиріч. Це пояснюється тим, що головним суб'єктом демократичного і націоналістичного дискурсів виступає народ. На думку німецького політолога Е. Яна, і націоналізм, і демократія є похідними «однієї і тієї ж фундаментальної історичної ідеї, а саме: ідеї про суверенітет народу» [8, с. 33]. «Критерії, за якими нації відрізняються одна від одної, можуть не бути універсальними, але політична єдність, необхідна для демократії, не може бути досягнута без того, щоб люди не визначили себе як «націю»», – наголошує грузин-

ський вчений Г. Нодія [7, с. 89]. Слід звернути увагу на важливий аспект проблеми: у випадках, коли демократія лише зароджується, націоналізм є необхідним «для запуску механізму демократизації. ... Як тільки демократії стануть стабільними і надійними у своїх кордонах, інтенсивність і важливість національних почуттів може поступово зменшуватися» [7, с. 91].

Як показало дослідження, серед політологів немає єдності у визначенні поняття «демократизація». Найчастіше в найзагальнішому сенсі демократизацію розглядають як перехід від недемократичних форм правління до демократичних. Важливо відзначити, що поширене використання цього поняття з метою характеристики різних видів суспільних трансформацій, які пов'язані з демократичною хвилею, далеко не завжди є виправданим: процес демократизації не завжди приводить до ствердження сучасної демократії.

Проблема впливу етнополітичного чинника на процеси демократичної трансформації України є однією з центральних у політичному дискурсі. Її вивчення потребує комплексного, міждисциплінарного підходу і передбачає ґрунтовний аналіз, насамперед таких проблем, як особливості демократичного транзиту України в контексті світових тенденцій переходу країн до демократії.

Етнополітичний чинник демократичного переходу (транзиту) України можна визначити як сукупність умов, причин, рушіїв суспільних змін, трансформованих на рівні індивідуальної та масової національної свідомості в конкретні дії суб'єктів етнополітичних та соціокультурних відносин, спрямованих на розбудову української демократичної держави та нації.

Разом з тим, етнополітичний чинник демократичної трансформації перебуває у полі тяжіння цінностей двох головних категорій сучасного політичного дискурсу: «нація» та «демократія». Закономірність їх органічного поєднання міститься у самій природі цих явищ, похідних від поняття «народ». Саме народ, як організоване ціле продукує форми суспільного буття, що ґрунтуються на засадах народовладдя. Взаємовплив етнополітичного чинника та демократії обумовлений як історично, так і практично-політично, оскільки виникнення націй збіглося в часі із формуванням доктрини ліберальної демократії. До того ж, як показує історичний досвід, демократичний розвиток суспільства неможливий поза вирішенням питання національного самовизначення народу. Успішне вирішення національного питання можливе лише в демократичній державі.

Важливе значення для майбутнього демократії в Україні має рішення щодо концептуальної моделі нації: «етнічної», «політичної» або «громадянської», яка буде взята за основу державної стратегії розвитку. Перспективною бачиться концепція громадянської нації, яка базуватиметься не лише на громадянських чеснотах, а й на цінностях української національної культури, набутої поколіннями українських громадян, що проживали й проживають у різних регіонах країни. У демократичній державі має проводитися політика рівних можливостей для задоволення потреб та інтересів усіх суб'єктів етнополітичних відносин. Необхідно приводити в дію важелі загальнонаціональної інтеграції, формувати по-

двійну (етнічну та громадянсько-національну) ідентичності.

Однією з необхідних умов успішного здійснення демократичних реформ в Україні, на чому наполягають фахівці з проблем демократичного транзиту, є проблема консолідації нації. В Україні проблема консолідації нації набула виразної регіональної специфіки, залишаються малодослідженими такі аспекти регіональної політики, як пошук спільних шляхів громади окремих регіонів до консолідації української нації.

Визначення сутності основних категорій і понять, так чи інакше пов'язаних із етнополітичною проблематикою, знаходження логічного зв'язку між процесами демократизації та національного самовизначення породжують серед вчених дискусії щодо перспективності тієї чи іншої моделі нації – «етнічної», «політичної» або «громадянської», хоча як свідчить зміст публікацій, йдеться скоріше не про принципові відмінності змісту моделей, а про їх трактування, оскільки усі вчені практично погоджуються з тим, що етнічний і громадянсько-політичний чинники у сучасній нації мають знаходитися в органічному поєднанні. Перспективною для розбудови консолідованої демократії в Україні вбачається концепція «громадянської нації», яка враховуватиме не лише абстрактну ідею свободи і демократії, що вимірюється лише цінностями громадянського суспільства, а й усі надбання неповторної української національної культури.

Етнополітичний чинник демократичної трансформації, який є інтегральним за своєю природою, включає сукупність матеріальних та культурно-духовних умов існування індивідів, рівень національної свідомості суб'єктів суспільних відносин, характер комунікації між владою та громадянським суспільством, що в цілому сприяє розвитку українського суспільства у напрямі консолідованої демократії.

Присутність українського націоналізму у політичному спектрі України обумовлена самим фактом існування національної держави. Його ціннісні установки мусять бути адаптованими до демократичних практик і стати здатними сприяти консолідації країни при збереженні культурної різноманітності.

Особливу занепокоєність у вчених, публіцистів і політиків викликає проблема загострення міжрегіональних протиріч, які часто стають аргументом політико-економічних груп у боротьбі за владу. Особливої небезпеки ця проблема набуває в умовах поєднання територіальних та етнополітичних розбіжностей, які відтворюються у феномені «регіонального націоналізму» або «етнорегіоналізму».

Налагодження гармонійних стосунків у суспільстві є проблематичним за відсутності спільних цінностей та мети, пануванні групового та індивідуального егоїзму. Об'єднуючим чинником, який сприятиме консолідації суспільства може стати патріотизм. Формування ж почуття патріотизму, у свою чергу, здійснюється тим повніше, коли існують якомога гармонійні відносини між громадянином та власною державою, оскільки держава є одним з головних інститутів, що визначає характер національно-демократичного поступу.

Убачаються за можливі різні варіанти розбудови національно-державного устрою та форм

демократичного правління, за допомогою яких Україна здатна подолати смугу перманентних політичних криз та просуватися шляхом сталого розвитку. Як свідчить досвід більшості сучасних демократичних держав, національно-патріотичний та ліберально-демократичний політичні курси не є антитезою: вони здатні співіснувати та органічно доповнювати один одного. На нашу думку, найбільш адекватною сучасним умовам розвитку політичного процесу в Україні є президентсько-парламентська форма правління.

До проблемного поля етнонаціонального чинника демократичної трансформації належать і питання нерівномірності соціально-економічного розвитку регіонів, мовної комунікації, зокрема проблема статусу російської мови, запровадження Української помісної церкви, стан історичної пам'яті в контексті полярних оцінок історичних подій та визначення національних героїв, проблема федералізації країни і надання новим те-

риторіальним суб'єктам статусу автономії, зовнішньополітичні пріоритети.

Важливою складовою етнонаціонального чинника демократичної трансформації є діяльність загальнонаціональної та регіональної еліт, від якісних характеристик якої залежить перспектива розвитку демократії та благополуччя нації.

Висновки й пропозиції. Таким чином, аналіз, рух до справжньої демократії в Україні гальмує відсутність консолідованої національної ідеї, науково-обґрунтованої моделі національно-державного будівництва, протиріччя у колі правлячих еліт щодо стратегії національного розвитку.

Одним з факторів, який негативно позначається на процесі демократичної трансформації, є низькі якісні показники української правлячої еліти.

Удосконалення системи державної етнонаціональної політики має стати вагомим чинником зміцнення демократії, формування громадянського суспільства й утвердження в ньому між-етнічної толерантності та злагоди.

Список літератури:

1. Андерсон Б. Уявлені спільноти. Міркування щодо походження й поширення націоналізму / [пер. з англ. В. Морозов] / Бенедикт Андерсон. – К.: Критика, 2001. – 271 с.
2. Гончаренко О. М. Национальные интересы Украины и альтернативы стратегии безопасности развития / О. М. Гончаренко // Белорус О. Г., Лукьяненко Д. Г. и др. Глобальные трансформации и стратегии развития. Монография. – К.: Ориане, 2000. 142. – С. 142-155.
3. Картунов О. В. Західні теорії етнічності, нації та націоналізму: навч. посіб. / Картунов О. В. – К.: Ун-т економіки та права «Крок», 2007. – 192 с.
4. Колодій А. Ф. Національний вимір суспільного буття / Колодій А. Ф. – Л.: Астролябія, 2008. – 368 с.
5. Котигоренко В. О. Етнічні протиріччя і конфлікти в сучасній Україні: політологічний концепт / В. О. Котигоренко. – К.: Світогляд, 2004. – 722 с.
6. Націоналізм: антологія / упоряд. О. Проценко, В. Лісовий. – К.: Смолоскип, 2000. – 872 с.
7. Нодия Г. Демократия и национализм / Гиви Нодия // Век XX и мир. – 1994. – № 7-8. – С. 83-107.
8. Ян Э. Демократия и национализм: единство или противоречие? / Едберг Ян // Полис. – 1996. – № 1. – С. 33-49.

Галишин В.В.

Восточноевропейский национальный университет имени Леси Украинки

ЭТНОНАЦИОНАЛЬНЫЙ ФАКТОР В ПРОЦЕССЕ ДЕМОКРАТИЧЕСКОЙ ТРАНСФОРМАЦИИ

Аннотация

В статье проведено исследование влияния этнонациональных факторов на процесс демократической трансформации в Украине. Осуществлен анализ научно-монографической литературы и статистических данных по осуществлению этнонациональной политики в Украине. Определены проблемное поле этнонационального фактора в условиях демократической трансформации Украины. Доказано, что вопрос национального единства и общественной интегрированности должны решаться параллельно.

Ключевые слова: нация, государство, национальное сознание, национальная идея, демократия, демократизация, национализм, этнонациональный фактор, национальная идентичность, демократическая трансформация.

Halyshyn V.V.

Lesya Ukrainka Eastern European National University

ETHNONATIONAL FACTOR IN THE PROCESS OF DEMOCRATIC TRANSFORMATION

Summary

In the article, the influence of ethno-national factors on the process of democratic transformation in Ukraine was investigated. The analysis of scientific and monographic literature and statistical data of the implementation of ethnic policy in Ukraine was made. The problem field of ethno-national factor in the conditions of democratic transformation in Ukraine is determined. It is proved that the matter of national unity and social integration must be developed at the same time.

Keywords: nation, state, national consciousness, national idea, democracy, democratization, nationalism, ethnonational factor, national identity, democratic transformation.